

Hocalı'da Yaşananlar

Arslantürk Akyıldız*

Özet

Azerbaycan Cumhuriyetine bağlı, Dağlık Karabağ'ın önemli kasabalarından olan Hocalıda büyük bir trajedi yaşanmıştır. Ermeni saldırılarından kaçan kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan 613 savunmasız insan Ermeni çeteleri tarafından 25 Şubat 1992 gecesi ormanlık alanda toplu olarak katle dildiler.

1828 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay antlaşmasından sonra Rusya tarafından bölgede bir Ermenistan Devleti oluşturma hareketinin başlatılması ile birlikte huzursuzluk gittikçe artmıştır. Büyük Ermenistan Devleti kurma ideali ile yola çıkan Ermeniler, Hocalıda gerçekleştirdikleri vahşet tablolarının benzerlerini tarihin çeşitli zamanlarında Anadolu'da, İran'da, Kafkaslarda ve Azerbaycan'da birçok defa tekrarlamışlardır.

Bu saldırılarla sınırlarını genişleten ve gittikçe büyüyen Ermenistan, son olarak da Karabağ'da ki saldırılarla Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yüzde yirmisini daha topraklarına katmıştır.

Bu saldırgan tutum, işkâl ve davranışlar, bütün uluslararası sözleşmelere, kararlara ve anlaşmalara rağmen hiçbir ilerleme kaydetmeden aynen devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Hocalı, Karabağ, Dağlık Karabağ

Abstract

There has been experienced a great tragedy in Hocalı, one of the important towns of Nagorno Karabagh in the Republic of Azerbaijan. 613 unarmed women, children and the old escaping from Armenian assaults were massacred by Armenian gangs on 25th February.

After Türkmençay treaty concluded between Russia and Iran, Russia began to found an Armenian state and this situation caused disturbance in the region. Armenians aimed at founding Great Armenia throughout history. In order realize their dream, Armenians massacred several times in Anatolia, Iran, Caucasus and Azerbaijan as in Hocalı.

Armenia expanded its territories with these assaults and at last they invaded one fifth of Azerbaijan land with the attacks of Nagorno Karabagh.

Despite of all international agreements, political decisions and treaties, Armenians' aggressive behaviours have been going on.

Key Words : Azerbaijan, Hocalı, Karabakh, Nagorno-Karabakh

Azerbaycan Cumhuriyeti ile Ermenistan arasında uzun bir zamandır önemli bir problem olan Karabağ meselesi, halen ciddiyetini korumaktır. Bu durum başta Türkiye, Rusya ve İran gibi bölge ülkelerinin olduğu kadar, birçok devletin dış siyasetinde önemli bir başlık olarak önemini korumaktadır. Karabağ probleminde, birçok trajik olayla karşılaşmış olsa da, bunların içinde Hocalı faciasının ayrı bir yeri vardır. Bu çağda böyle bir facianın yaşanması dramatik bir olay olarak tarihte yerini almıştır.

25-26 Şubat 1992 gecesi büyük bir trajedinin yaşandığı Hocalı kasabasının da içinde bulunduğu Karabağ bölgesi; Azerbaycan'daki Kür ve Aras ırmakları ile şu anda Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe Gölü arasındaki dağlık bölge ve bu bölgeye bağlı ovalardan oluşmaktadır¹. Bu bölge, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile Ermenistan

(*) Iğdır Üniversitesi Öğretim Görevlisi.
(1) ACE- III.C. Garabağ maddesi s.45.

ve İran topraklarını kontrol edebilecek bir noktada bulunması nedeniyle jeopolitik öneme sahiptir. Problemlerin en fazla yaşandığı, Ermeni saldırılarının en fazla yoğunlaştığı “Dağlık Karabağ” ise, 18.000 km² yüz ölçümüne sahip Karabağ’ın sadece 4392 km²’lik kısmını oluşturmaktadır².

Asırlar boyunca Türk yurdu olarak anılan Karabağ coğrafyası, Rusya’nın bölgedeki etkinliğini artırması ile ciddi problemler yaşamaya başladı. Rusların bölgede kalıcı olmak için yaptığı siyasi ve askeri operasyonlardan en fazla etkilenen coğrafyanın başında Karabağ gelmektedir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan 1774 Küçük Kaynarca, 1829 Edirne ve İran’la yapılan 1828 Türkmençay, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmaları adım adım Rusya’nın bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Rusya, bölgede kalıcı olmak ve stratejik hedefleri için etnik ve dini inanç yönünden bu coğrafyada farklı bir devletin kurulmasına karar verince, buna en uygun kitle olarak Ermenileri buldu. Bu amacını gerçekleştirmek için 1828 Türkmençay Antlaşmasından sonra, Anadolu ve İran başta olmak üzere değişik bölgelerden binlerce Ermeni aileyi çeşitli yöntemler kullanarak bugün Ermenistan ve Karabağ’a göç ettirdiler³. Bu maksatla bölgedeki Türk kimliğini yok etmek veya azınlığa düşürmek için bütün yöntemleri de kullanmaktan geri durmayan Rusya, amacına adım adım yaklaşıyordu⁴. Demografik yapıyı değiştirmeye yönelik bu operasyonlarla bölgede bir Ermenistan Devletinin kurulması için uygun zemin hazırlanmıştır⁵. Bu durum, bugün Ermenistan olarak bilinen coğrafyada olduğu kadar, Karabağ bölgesi, özellikle Dağlık Karabağ bölgesinde çok trajik ve acı olayların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir⁶.

Bölgede demografik yapının lehlerine değişmeye başladığını gören Ermeniler, bu durumdan faydalanmak için faaliyetlerini yoğunlaştırdılar⁷. Bilhassa Rusya başta olmak üzere İngiltere gibi dönemin güçlü emperya-

list devletleri tarafından desteklenen Ermeni örgütleri Anadolu, İran, Azerbaycan ve Kafkaslarda ciddi terör faaliyetlerine giriştiler.

Bu faaliyetler Anadolu’da uzun süre devam eden isyan hareketleri şeklinde olurken, Birinci Dünya Savaşı ile olaylar daha değişik bir hal aldı. Osmanlı Devleti 1915 yılında Kafkas Cephesinde Ruslarla savaş halindeyken (Kafkas Cephesi), Ermenilerin Ruslarla anlaştığı ortaya çıktı. Sayıları 180 bin civarındaki Ermeni gönüllünün Rus ordularını safına katılarak Osmanlı birliklerine karşı savaşırken⁸, diğer yandan da Van merkezli çıkardıkları isyanlarla bölgeyi yakıp yıkmaya başladılar. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti çok zor durumda kalmış ve binlerce Osmanlı askerinin yok olduğu Sarıkamış faciası ile Kafkas cephesinde ağır bir yenilgi alınmıştır. Osmanlı Devleti bu durum karşısında, cephe gerisini emniyete almak maksadıyla, Ermenilerin cephe dışına çıkarılması kararını almak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşında yenildiğini gösteren, Mondros Ateşkes Antlaşmasını 30 Ekim 1918 tarihinde imzalaması ile bütün askeri faaliyetlerini sonlandırması, Ermeni çetelerine yeni fırsatlar doğurmuştu. Ermeni terör örgütleri Taşnak-sutyun, Hınçak, Ramgavar⁹ etrafında kümelenen Ermeni çeteleri, Anadolu’da, İran da, bugünkü Ermenistan topraklar ve Azerbaycan’da çok acı katliamları yapmaya başladılar. Köyleri, kasabaları basarak binlerce günahsız ve savunmasız insanı hunharca öldürdüler. Bu katliamlardan günümüze intikal eden yal-

(2) ihh.org.tr (İnsan Hakları İhlalleri).

(3) Memmedov, Doç. Dr. Şükrü. Türkiye ve İran’dan Ermenilerin Göç Ettirilme Politikası, Türk-Ermeni İlişkileri, 21. Yı’la Girenken Tarihe Toplu Bakış, s. 64., AKDITYK a Atatürk Araştırma Merk. Yay., 2000.

(4) Rızayev, Prof. Dr. Memmed. Asrın Faciası Hocalı, Hocalı Soykırımını Paneli, s.29. İğdir Belediyesi Yay., 2006.

(5) Garabağnameler, 3.C . s. 244., Bakü, 2006.

(6) Necefoğlu, Prof. Dr. Hocalı XX. Yüzyılda Ermenilerin Azerbaycan Türklerine Yönelik Soykırım Faaliyetleri, Hocalı Soykırımını Paneli, s.36., İğdir Belediyesi Yay., 2006.

(7) Garabağnameler, 3.C . s. 245., Bakü, 2006.

(8) - Demirel, Yrd. Doç. Dr. Muammer. Osmanlı Belgelerine Göre İğdir ve Çevresinde Ermeniler’in Müslüman Halka Yaptıkları Katliamlar, İğdir “ Tarihi Gerçekler ve Ermeniler” Uluslararası Sempozyumu, s.65., İğdir Valiliği Yayını, Ankara, 1997.

(9) Uras, Esat. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s.93., İstanbul, 1987.

nız Anadolu'da sayıları 100'e yaklaşan Türklerin gömüldükleri toplu mezarların varlığı¹⁰ olayın korkunçluğunu ortaya koymaktadır¹¹. Bu toplu mezarlardan, Iğdır¹², Ağrı, Erzurum, Erzincan, Van gibi şehirlerde ondan fazlası açılarak, yaşanan vahşetler delilleri ile ortaya konulmuştur¹³. Bu saldırıları yaparken korku ve panik doğurmak için bütün yolları kullanmışlardır. İnsanları diri diri yakma, gömme, baltayla doğrama, tecavüz gibi vahşi yöntemler kullanmaktan imtina etmemişlerdir. Bunun amacı, bu coğrafyaların asıl sakinleri olan Türkleri, paniğe sevk ederek bölgeden uzaklaştırmaktı. Aynı taktik yıllar sonra Karabağ olaylarında, Hocalıda bütün acımasızlığı ile karşımıza çıkmıştır.

Ermeniler, bölgede kendilerinden başka kimsenin olmayacağı bir Ermenistan kurma hedefini gerçekleştirmek için, en önemli engel olarak gördükleri Azerbaycan Türklerine karşı ilk planlı tehcir ve soykırımı 1905-1907 yılları arasında başlattılar¹⁴.

Bu durum Azerbaycan Türklerinin bölgeden ilk kitlesel, acılarla dolu dramatik sürgünlerinin de başlangıcı oldu.¹⁵ Bölgedeki Türk varlığına ikinci büyük sistematik saldırı dalgası ise 1918 yılında ortaya çıktı¹⁶. Rusya tarafından desteklenen Ermeni Taşnaksutyun örgütü militanları, Azerbaycan tarihine "31 Mart Kırğınları"¹⁷ olarak geçen ve kısa sürede tüm ülke sathına yayılan tedhiş hareketlerini başlattılar. İki gün içerisinde yalnızca Bakü ve civarında 20 bine yakın insan öldürülürken, binlercesi de bölgeden kaçarak canlarını zor kurtardılar.

Ermenilerin bu saldırgan ve yayılmacı politikaları, "Halkların Kardeşliği" sloganı ile yola çıkan Sovyetler Birliği döneminde de hız kesmeden devam etmiştir. Birçok sahada bu saldırgan tutumlarını sürdürmüşlerdir. SSCB döneminde Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri 1948-53 yıllarında "büyük göçe" tabi tutularak yaklaşık 150 bin Azeri Türkü tarihi yurtları olan bugünkü Ermenistan'dan kovulmuş, böylece Azerbaycan Türkleri üçüncü

kez tehciye maruz bırakılmıştır. 1980'lere kadar geçen süre içerisinde Ermenistan, Azerbaycan toprakları aleyhine üç kattan fazla genişlemiştir.

Gelişen dünya konjonktürü, Sovyetler Birliğinin dünyadaki konumunu sarsmaya başladığını gören dönemin Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov'un başlattığı yeniden yapılanma süreci, en fazla Ermenilerin işine yaramıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında – (Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemde) Ermeniler, Gorbaçov'un "Perestroika" (yeniden yapılanma) ve "Glasnost" (açıklık) politikalarını da fırsat bilerek, Dağlık Karabağ bölgesinde hak iddia etmeye başladılar. Sovyetler Birliğinin 21 Aralık 1991'de hukuki manada bitmesi ile ortaya çıkan siyasi ve askeri boşluk Ermenilerin beklediği bir fırsattı¹⁸.

1987 yılından itibaren Dağlık Karabağ bölgesine saldırılarını yoğunlaştıran Ermenilerin hedefi, Azerbaycan Türklerini Dağlık Karabağ bölgesinden çıkarmaktı.

Bölgede yayılmacı siyasetlerini gerçekleştirmek isteyen Ermeniler, ortaya çıkan bu yeni durumu fırsat bilmiştir. Bu maksatla Dağlık Karabağ'da "Arstaklı Ermenistan Halk Cumhuriyeti" "adı ile bir devlet kurdular¹⁹. Ancak Azerbaycan Hükümeti bu

- (10) Süslü, Prof. Dr. Azmi. Toplu Mezarlar, Şehitlikler ve Türk Şehitler Anıtı, Iğdır " Tarihi Gerçekler ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, s.73., Iğdır Valiliği Yayını, Ankara, 1997.
- (11) Konukçu, Prof. Dr. Enver. Oba Kazısı, Iğdır " Tarihi Gerçekler ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, s.49., Iğdır Valiliği Yayını, Ankara, 1997.
- (12) Başaran, Doç. Dr. Cevat. Son Gelişmelerin Işığında Iğdır-Oba Köyü Toplu Mezar Kazısı ve Yankıları, Iğdır " Tarihi Gerçekler ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, s.53., Iğdır Valiliği Yayını, Ankara, 1997.
- (13) - Başaran, Doç. Dr. Cevat. Son gelişmelerin Işığında Iğdır-Oba Köyü Toplu Mezar Kazısı ve Yankıları, Iğdır " Tarihi Gerçekler ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, s.57., Iğdır Valiliği Yayını, Ankara, 1997.
- (14) Uras, Esat. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s.533., İstanbul, 1987.
- (15) Kürkçüoğlu, Doç. Dr. Erol. Rus Emperyalizmi ve Ermeni Taşeronluğu, Iğdır " Tarihi Gerçekler ve Ermeniler" Uluslararası Sempozyumu, s.35., Iğdır Valiliği Yayını, Ankara, 1997.
- (16) a.g.e., s.37.
- (17) Elçin Neciyev, 31 Mart (1918) Bakü Katliamı Azerbaycanlı Genç Bilim Adamları Bildirisi, s.27-37., İstanbul- TÜRKİYE, 2005.
- (18) Neccefoğlu, Prof. Dr. Hacali. XX. Yüzyılda Ermenilerin Azerbaycan Türklerine Yönelik Soykırım Faaliyetleri, Hocalı Soykırım Paneli, s.40., Iğdır Belediyesi Yay., 2006.
- (19) Gözlek, Duygu. Dağlık Karabağ Sorunu Dünü, Bugünü ve Geleceği, s.120., YL.Tezi, Gazi Üni., Ankara, 2008.

oldubittiye çok sert tepki göstererek, kararı tanımadığını, Dağlık Karabağ topraklarının Azerbaycan toprağı olduğunun belirtmesi bu hesaplarını bozmuştur. Azerbaycan Devleti bu kabul edilemez durum üzerine Dağlık Karabağ'ın "Özerk Cumhuriyet" statüsünü kaldırarak, burasını doğrudan merkeze bağladı. Bunun üzerine Ermenistan hemen Dağlık Karabağ'da 10 Aralık 1991 tarihinde bir halk oylamasına giderek bağımsızlık kararı aldırdıysa da bu girişim, Bağımsız Devletler Topluluğu tarafından kabul görmemiştir²⁰.

Bütün dünyanın gözleri önünde Ermenistan, uluslararası bütün kuralları hiçe sayarak topraklarını genişletmek adına saldırılarını artırmıştır. Ermeniler siyasi oldubitti ile ulaşamadığı hedeflerine yıllar önce yaptığı gibi yine terör eylemlerini tırmandırarak ulaşma yolunu seçmiştir. Bu maksatla sistematik olarak Azerbaycan topraklarına ağır silahlarla saldırarak, yeni katliamlar yapmaya başladılar. Bu saldırıların artması ile 1990 yılına kadar yaklaşık 186.000 Azeri Türkü, yurtlarını terk ederek, Ermenistan'dan Azerbaycan'a göçe zorlanmıştır. Ermenistan'da hiçbir Türk'ü bırakmayan, hepsini göçe zorlayan Ermeniler, bütün güçleri ile Karabağ'a yöneldiler²¹. "Büyük Ermenistan" kurma hedefine ulaşmak için bölgede akıl almaz saldırılarda bulunmaya başladılar.

Hiç şüphesiz Karabağ da ki bu saldırıların en acımasız ve en fazla iz bırakanı, Dağlık Karabağ'ın Hocalı kasabasında yaşandı.

Hocalı kasabasının 1988 yılından itibaren doğrudan hedef alınması, burasının jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Hocalı kasabası; Ağdam, Şuşa, Hankendi, Askeran şehirleri açısından çok önemli bir stratejik konumdadır. Ayrıca bölgeyi Ermenistan'a bağlayan yol da Hocalıdan geçmektedir²². Bölgenin tek hava alanına sahip olan Hocalı, Karabağ Savaşı süresince Ermeni güçleri için askerî bir hedef olmuştur. Zira Hocalının ele geçirilmesi durumunda Askeran ve Hankendi arasındaki yol açılarak Şuşa

dışındaki bütün Dağlık Karabağ'ın Ermenilerin kontrolü altına alınması söz konusu olacaktır²³. Hocalının bu stratejik öneminin yanında, Ermeni saldırılarından kaçan insanların buraya sığınmaları dikkatlerin üzerinde toplanmasına sebep oluyordu. 1988 yılından önce 2135 kişilik bir nüfusa sahip olan Hocalı, Hankendine yapılan Ermeni saldırılarından sonra kaçanlar ile Fergane vadisinden sürgün edilen Ahıska Türklerinin yerleşmesiyle nüfusu 1991 de 6300'e yükselmiştir. Ermenilerin çevre yerleşim yerlerine yaptığı diğer saldırılardan kaçıp gelenlerle birlikte bu rakam kısa zamanda 9000'i bulmuştur²⁴. Bu göç dalgası Hocalıyı, Dağlık Karabağ'ın merkezi olan Hankendin den sonraki en büyük şehri haline gelmişti. Bu yüzden Hocalı kasabası özellikle hedef seçilmiştir.

1991 yılının Aralık ayından sonra Hocalı kasabası, Ermeniler tarafından ablukaya alınmaya başlandı. Ekim ayından itibaren bölgeye giden kara yolu kapatılmış, ulaşım için yalnız helikopterler kalmıştı. Kasım ayında Hocalı'da bir helikopterin Ermeniler tarafından vurulması sonucu, içerisinde Azerbaycan devlet yetkilileri, Rus ve Kazak gözlemcilerin bulunduğu 40 kişi hayatını kaybetti²⁵. Bu olaydan sonra bölgenin hava yolu ulaşımı da kapanmış, gaz ve elektrik bağlantısı kesilmiş ve bölge tamamen Ermeni ablukası altına girmiştir. Hocalı kasabasına en son olarak 13 Şubat'ta askeri helikopter yakıt ve yiyecek getirebilmiştir. Artık kasaba kaderi ile baş başa kalmış, korkunç akıbetini beklemeye başlamıştır. Bu vahim durumu, Ocak-1991 de Hocalıya giden Amerikalı gazeteci Thomas Goltz; "Şehirde telefonların çalışmadığını, elektriğin olmadığını, kışın dondurucu soğukunda ısıtma sistemleri dâhil

(20) Ömer Engin Lütem, Karabağ Sorunu, avim.org.tr

(21) Vügar Muradov, 1988-94 Yılları Arasında Dağlık Karabağ Olayları ve Azerbaycan'daki Göçmenlerin Durumu Yüksek Lisans Tezi., Konya- Selçuk Üni.

(22) Cem Oğuz, "The Khojaly Massacre and the 'Armenian Genocide'", Hürriyet Daily News, 24.

(23) Sevil İrevanlı, "Hocalı Katliamı Dünyaya Nasıl Anlatılır?", <http://www.netpano.com/uluslararasi-hukuk-acisindan-hocali-katliami/>

(24) Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/07-03-92/05-4-92>

(25) C. Taşkiran, "Karabağ'da Son Durum", Yeni Türkiye, c.3, s.16, Ankara, 1997, s.1194.

hiçbir ısınma kaynağının olmadığını, şehirde açlığın başladığını...”²⁶ şeklinde kaydetmektedir. Artık Hocalı için sıkıntılı süreç daha da ağırlaşmıştı.

Hocalıyı bu sıkışık durumdan kurtarmak için Azerbaycan ordusu, diğer cephelerde zor durumda olmasına rağmen bir hareket planı hazırladı. Azerbaycan ordusunun Ocak ayında Hocalıyı Ermeni kuşatmasından kurtarmak için, Askeran istikametinden yaptığı askeri hareketin başarısızlıkla sonuçlanması ile adeta yaşanacak felaketin önünde hiçbir engel kalmamıştı. Şubat ayının içerisinde, Hocalı kasabası yakınlarındaki birçok köyü ele geçiren²⁷ Ermeniler son olarak Malıbeyi, Karadağlı, Ağdaban köylerine saldırdılar. Bu saldırılar da 100’den fazla insan hayatını kaybederken 140 kişide yaralanmıştır²⁸. Bu saldırılarda elliden fazla kişinin öldürülmesi veya yaralanması, adeta yaklaşan felaketin ayak sesleriydi.

Bütün bunlar, Hocalı kasabasına karşı yapılacak saldırının hazırlıklarıydı. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için karşılarına çıkabilecek bütün engelleri kaldırmaya kararlı olan Ermeni kuvvetleri, faaliyetlerini gittikçe artırıyorlardı. Asıl hedef olan Hocalı kasabasına yapacakları saldırının bütün hazırlıkları 20 Şubat’a kadar tamamlanmıştı.

Bu arada Rus ordusuna bağlı 366. Motorize Piyade Alayı, aldığı emir gereği Hankendi’ni terk etmişti. Ancak bu birliğin önemli bir kısmı bölgede kalarak, ağır silahlarıyla birlikte Hocalı kasabasına yapılacak saldırı için bölgede Ermenilerle beraber konuşlanmıştı. Azerbaycan hükümeti bunun Ermenilerle birlikte hareket etmek ve saldırılara katılmak için yapıldığını belgelere dayanarak resmen açıklamıştır.²⁹ Bu maksatla Yarıbay Seyran Oganyan’ın başında bulunduğu 2. Tabur ve Yarıbay Yevgeniy Mabocinin komuta ettiği 3. Tabur, Ermenilerin saldırı için konuşlandıkları Ballica köyüne yerleştiler. Çanakçı köyüne yerleştirilen diğer bir taburun vazifesi ise arka tarafı korumaktı.

Saldırı, 25 Şubat gecesi saat 23.00’de bütün birliklerin şehrin etrafını kuşatmaya alması ve saldırı pozisyonuna geçmesi ile başladı. 366. Motorize Rus alayına bağlı birlikler, Hocalı kasabasını ağır silahlarla üç taraftan muhasaraya alarak saldırıya geçtiler. 366. Motorize Piyade Alayı’nda görev yapan ve olaydan sonra firar eden dört Rus askeri konu ile ilgili olarak basına yaptıkları açıklamalarda, Azeri Türklerine karşı kutsal görev olarak çatışmaya teşvik edildiklerini itiraf etmişlerdir³⁰. Tank ve BTR’le iki saat ağır bombardımana tutulan şehir adeta yanmış, evler yıkılmış, savunmasız insanlar sığınacak bir yerler bulabilmek için koşuşturuyorlardı.

Bu saldırılara karşı ellerinde yalnızca hafif silahları bulunan milis güçleri direniyordu. Özel Polis Birlikleri (OMON) komutanı Elif Hacıyev liderliğindeki bu birlik 160 kişilik gönüllülerden oluşmaktaydı. Rus 366. Motorize Alayın desteğindeki Ermenilerin üstün asker, silah ve ateş gücü karşısında fazla dayanamayan milis güçleri, sabah saat 7’ye kadar ancak direnebildiler³¹. Milis güçlerinin tamamına yakını bu saldırılarda hayatlarını kaybetti. Rus destekli Ermeni birliklerinin eline geçen Hocalı kasabası tam manası ile yakılıp yıkıldı. Yukarı Karabağ ve Şuşa da olduğu gibi, burada da kütüphane, kültür evi ile kültürel altyapı mekânları yok edilirken, XIV. yy’dan kalan mezar taşlarına dahi saldırılmışlardır³².

Gece boyu devam eden Rus destekli Ermeni birliklerinin saldırıları dolayısıyla, durumun çok kötüleştiğini gören kasaba ahali-sinden yaşlı, kadın ve çocuklar canlarını kurtarmak için Gargar çayı vadisini takip ederek

(26) Thomas Goltz, khojaly, <http://elibraray.az/docs/enkhojali/gl3.pdf> (02-03-09).

(27) Memmedova, Hevva. Hocalı; Şehitler, Şahitler, s.16., Bakü, 2003.

(28) Svante Cornell, Konflikt ve Nagorno Karabakhe: dinamikaiPerspektivi resenie, <http://www.Sakharov-center-ru/publications/azrus-az-015.htm>

(29) Araz Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, c.7, s.1, İlkbahar 2001, s.404.

(30) (Hürriyet, 3 Mart 1992, s. 21.)

(31) Azerbaycan Respublikasidaxili İşler Nazirliyi. Dağlıq Qarabağ: hadisaların xronikası (1988-1994-cü illər), s.55., Bakı, 2005.

(32) ermenisorunu.gen.tr, Eyüp Zengin Vefaeddin İbayev, “Kültür Varlıklarının Savaş Sırasında Korunması: Ermenistan İşgali Altındaki Azerbaycan Topraklarında Durum”.

Ağdama doğru kaçmak istediler. Ancak bunların önu gece karanlığında, ormanlık alandaki Nahçıvanik köyü yakınlarında Ermeni askerlerince kesilerek korkunç katliama tabii tutuldular. Ellerinde hiçbir savunma silaı olmayan savunmasız sivil halk, gecenin dondurucu soğuşunda baltalarla, silahlarla adeta doğrandılar, yakıldılar. Olayın vahameti, günler sonra bölgeye gelen gazetecilerin çektikleri fotoğraflar ve videolarla dünya kamuoyuna ulaştırılabildi³³.

Bu insanlardan çok az sayıdaki bir gurup, gecenin karanlığından yararlanarak, Ermeni çetecilerinin elinden gizlice kaçarak kurutmuş ve yakınlardaki Şellik köyüne sığınabilmişlerdi. Bu durumu öğrenen Şellik köylüleri katliamdan sonra sağ kalan veya esir edilen Hocalı mağdurlarını kurtarmak için harekete geçtiler. Uzun uğraşlarda sonra bunlardan bir kısmını Karakale mevkiinde Ermenilerin elinden silahlı çatışma sonunda kurtararak, zor da olsa Ağdam şehrine getirdiler. Zaten bu kurtarılanların tamamı korku, panik ve yorgunluktan perişan olmuş, bir kısmının da elleri ve ayakları donmuş vaziyetteydi.

Katliamda insanların kafa derileri yüzülmüş, kol ve bacakları testere ve hızarlarla kesilmiş, kafaları vücutlarından koparılmış, hamile kadınların karınları kesilmiş, insanlar diri diri yakılmıştır. Resmî rakamlara göre saldırıda 106'sı kadın, 63'ü çocuk, 70'i yaşlı toplam 613 kişi katledilmiş³⁴; 76'sı çocuk 487 kişi ağır yaralanmış, işkenceye maruz kalan 1.275 kişi esir alınmıştır. Esir alınanlardan 150 Azerbaycan Türkü hâlen kayıptır³⁵. Gayri resmî rakamlara göre ise katledilenlerin sayısı 1.300, yaralı sayısı 1.000'in üzerindedir. Katliam nedeniyle 25 çocuk hem öksüz hem yetim, 130 çocuk da öksüz veya yetim kalmıştır³⁶.

Hocalının işgal edilip, buradaki Türk varlığının neredeyse tamamen yok edilmesi bölgedeki çözülme hızlandırılmış oldu. Hocalı da yaşanan Katliam, Karabağ Savaşı'nın

yaşandığı bölgelerde büyük yankı uyandırmış ve Azeri Türkleri daha büyük benzeri facialar yaşamamak için kısa sürede Karabağ ve çevresindeki yerleşim yerlerini boşaltmıştır³⁷. Hocalıyı ele geçiren Ermeni birlikleri, hiç vakit kaybetmeden Azerbaycan'ın bölgedeki önemli yerleşim yerleri olan Kubatlı, Zengilan, Cebrail, Füzuli ve Ağdam vilayetlerini de ele geçirdiler³⁸. Bir milyon Azerbaycan Türkü işgal edilen topraklardan göç etmek durumunda kalmıştır. Bunlar halen Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde zor şartlar altında yaşam mücadelesi vermektedirler³⁹.

Hocalı'ya yakın bölgede Ermeni askeri birliklerine komutanlık yapmış olan Monte Melkonyan, katliamdan bir gün sonra Hocalı çevresinde gördüklerini günlüğünde şöyle tasvir etmiş: "Bir gece önce akşam 11 civarında, 2.000 Ermeni savaşı, Hocalı'nın üç tarafındaki yüksekliklerden ilerleyerek, kasaba sakinlerini doğudaki açılışa doğru sıkıştırmışlar. 26 Şubat sabahına kadar mülteciler Dağlık Karabağ'ın doğu yüksekliklerine ulaşmış ve aşağıdaki Azeri kasabası olan Ağdam'a doğru inmeye başlamışlar. Buradaki tepeliklerde yerleşen sivilleri güvenli arazide takip eden Dağlık Karabağ askerleri onlara ulaşmışlar ve katliam başlamıştır". Mülteci kadın Reise Aslanova İnsan Hakları İzleme Örgütüne yaptığı açıklamada "Onlar sürekli ateş ediyorlardı diye konuşmuştu. Arabo'nun savaşıları adı verilen militanlar, daha sonra uzun zaman üzerlerinde taşıdıkları bıçakları kınlarından çıkararak insanları bıçaklamaya başladılar".

Katliama tanık olan bir gazeteci, yaşananları şu şekilde aktarmaktadır: "Dağlık

(33) Hocalı Soygırımı, Bakü, 2007, s.156.

(34) Abdulhamit Avşar, "Atlas" Dergisi, S.155, Şubat 2006, s.32-52.

(35) A. Aslanlı, "Tarihte ve Günümüzde Karabağ Sorunu", Avrasya Dosyası, C.7, S.1, Ankara, 2001, s.405.; "On Binlerce Azeri Bakü'ye Kaçıyor", Milliyet, 05.03. 1992.

(36) About Khojaly, Justice for Khojaly, http://justiceforkhojaly.org/site/?p=about_khojaly. Yılmaz, s. 4.

(37) Reha Yılmaz, "Uluslararası Terörizm ve Ermeni Terörünün Analizi", Qafqaz Üniversitesi Uluslararası Hukuk Bölümü, Bakü, 2006, s.18, s.4-9., s.132.

(38) Sinan Oğan, Ermenistan'ın Tehcir Politikası ve Neticesi: Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu ERMENİ ARAŞTIRMALARI, s.9, Bahar 2003.

(39) T.B.M.M. Başkanlığı İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 20-05-1992, Karar No: 1992/3.

Karabağ'ın Hocalı kentinin düşüşünü bir gün boyunca yaşadım. Görüntülerle belgeledim ve video çekimleriyle bir günde 1.300 Azerbaycan Türk'ünün Ermeni çetecilerce öldürülüşünü bütün dünyaya duyurdum. Hocalı katliamı anlatılamaz bir vahşetti. Azerbaycan yönetimi ve Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov, olayı dört gün boyunca kamuoyundan gizlemeye çalıştılar. Bütün Azerbaycan şok olmuştu. Ermeni bıçaklarından, kurşunlarından kurtulmayı başaranlar; kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar karlı dağlarda tipi altında Ağdam'a gelmeyi başardıklarında çoğunun ayakları donmuştu. Bazılarının ayakları ise kangrenden dolayı kesilmişti. Ermeniler vahşetin her türlüşünü sanki ibret olsun, örnek olsun diye yapmışlardı. İhtiyar dedelerin, yaşlı anaların yüzleri jiletlerle doğranmış, genç kadınların göğüsleri peynir gibi kesilmiş, bebeklerin kafa derileri yüzülmüştü. Hocalı ile Ağdam arasındaki 12 kilometrelik orman boyunca cesetler dizilmişti”.

Ermeni saldırıları sonucu ortaya çıkan Karabağ Savaşı, Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1994'te ilan edilen ateşkes ile sona ermiştir. Ancak, Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal eden Ermenistan, bu topraklardan çekilmemiştir. Hukuken Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ hâlen Ermenistan işgali altındadır. Savaş süresince 20.000'den fazla kişi ölmüş, 50.000 kişi yaralanmış, bir milyon kişi de yurtlarından göç etmek durumunda kalmıştır⁴⁰.

Bu durum hiç şüphesiz uluslararası hukuk normları açısından çok ağır hukuk ihlalini de içinde barındırmaktadır. Hocalı faciasının yaşandığı Karabağ olayları, artık dünya kamuoyunda geç de olsa dikkatini çekmiştir. Bu durum bilhassa Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın girişimleri ile uluslararası bir mesele haline almış ve çözüm ile ilgili bazı adımlar atılmıştır. Bunlardan en önemlisi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın, 24 Mart 1992'deki Helsinki toplantısında Yukarı Karabağ sorununun barışçı yollardan çözümü için bir konferansın düzenlenmesi-

dir. Gelişen süreçte, ABD, Rusya ve Fransa eş başkanlığında AGİT Minsk Grubu oluşturuldu. Grubun üyeleri arasında Türkiye de bulunmaktadır⁴¹. Ancak aradan geçen bunca yıla rağmen, meselenin halledilmesi ile ilgili ciddi bir adım atılamamıştır. Olay zamana yayılarak adeta soğumaya bırakılmış, işgal fiili bir durum olarak kalmıştır.

Hocalıda cereyan eden bu olay; Cenevre Sözleşmesi, İnsan Hakları Beyannamesi, Vatandaş ve Siyasi Haklar Konusunda Uluslararası Sözleşme, Ateşkes Zamanında ve Askeri Çatışmalar Zamanı Kadın ve Çocukların Korunması Beyannamesi'ne karşı birçok ihlali bünyesinde taşımaktadır. Hocalı kasabasına yapılan saldırılarda yaşananlar, 9 Aralık 1948'de B.M. tarafından kabul edilen ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler 'in 'Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi' 2. Maddesinde yer alan “milli, etnik, ırkı veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etme” biçiminde tanımlanan Jenosit/Soykırım kavramı ile tamamen örtüşmektedir⁴².

Bu uluslararası normlar ve kurallar Ermenilerin yaptıklarının tam manası ile bir insanlı suçu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin 27 Şubat 2007 tarihli kararıyla Hocalıda yaşananlar “Soykırım” olarak tanınmış ve Hocalıda yaşananların “Soykırım” olarak tanımları için dünya parlamentolarına çağrıda bulunmuştur.

Hocalı da yaşanan bu olaylar, başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede infiale yol açmıştır. Türkiye'nin Ankara, İstanbul, İzmir, Iğdır, Kars, Erzurum, Bursa başta olmak üzere birçok şehrinde kalabalık kitlelerin katıldığı yürüyüş ve mitingler yapılmıştır⁴³. Türkiye Büyük Millet Meclisi konu ile ilgili olarak

(40) Yılmaz, Reha “Uluslararası Terörizm ve Ermeni Terörünün Analizi”, Qafqaz Üniversitesi Uluslararası Hukuk Bölümü, Bakü, 2006, s.18., s.4-9., s.132.

(41) www.osce.org (14.01.2011).

(42) www.un.org/docs/scres/1993/874e.pdf (7 Mart 2003).

(43) Milliyet Gazetesi, 6 Mart 1992.

özel gündemle toplanarak, olayı kınayan bir karar almıştır⁴⁴. Bu olayın üzerinden yıllar geçmesine rağmen her yıl katliamın yaşandığı 26 Şubat tarihinde panel, sempozyum ve sergiler düzenlenmektedir.

Bu olay dünyanın da gündeminde geç de olsa yer almaya başlamıştır. Birçok ülke parlamentolarında olaya dikkat çekilmiş bazı kararlar kabul edilmiştir. Meksika Senatosu 2 Şubat 2012 tarihinde kabul ettiği bir kararla Hocalıda meydana gelen olayı “Soykırım” olarak kabul edilirken, aynı şekilde Pakistan Senatosunda 1 Şubat 2012 tarihinde benzeri bir kararı kabul etmiştir. ABD’nin bazı eyaletleri de olayı soykırım olarak niteleyen kararlar almışlardır. Bu tarz kararların 2005 de Avrupa Şurası Parlamenter Asamblesi ile 2010 yılında İslam Kalkınma Teşkilatının Parlamenterler Asamblesi tarafından da benzeri kararların alınması⁴⁵, olayın uluslararası alanda da dikkat çektiğinin göstergesidir.

8

Sonuç

Ermeniler uzun bir süredir “Büyük Ermenistan” kurma idealleri uğruna saldırgan bir tutum içerisinde bulunmaktadır. Bu kimi zaman kendi dinamiklerinden kaynaklanıyor olsa da, genel olarak bölgedeki konjonktürden etkilendikleri anlaşılmaktadır. Tarihte Osmanlı Devleti, İran, Rusya, İngiltere gibi devletlerin politik ve askeri durumları gereği ortaya çıkan yeni oluşumlar, Ermenilerin bu yöndeki faaliyetlerini de yakından etkilemiştir.

Bilhassa Rusya ile İran arasında 1928 yılında yapılan Türkmen Antlaşması ile Ermenistan Devletinin temellerini oluşturma çalışmaları başlatıldıktan sonra, olay daha değişik bir boyut almıştır. Bu coğrafyada çoğunluğa geçmek için süreç içerisinde bölgede büyük nüfus çoğunluğunu oluşturan Türklere karşı sistemli saldırılar başlatıldı. Bu saldı-

rıların tesiri ile Türkler bölgeden uzaklaştırılmaya çalışılırken, diğer taraftan İran, Anadolu ve Kafkaslardan bölgeye binlerce Ermeni aile göç ettirilmiş, bu şekilde bölgede Ermeni nüfusunun artırılması yoluna gidilmiştir. Günümüze gelindiğinde asırlarca Türk çoğunluğunun bulunduğu, bugün Ermenistan’ın elinde bulunan topraklarda hemen hemen hiç bir Türk kalmamıştır. Tam manası ile etnik temizlik yapılmıştır.

Karabağ bölgesinde meydana gelen bu saldırgan tutumun altında “Ermenilerden başka kimsenin yaşamadığı Büyük Ermenistan”ı oluşturma düşüncesinin yattığı değerlendirilmektedir. Bölgede bulunan Türklere karşı bu kadar acımasız saldırıların altında, onları yok etmenin yanında, diğerlerinde korkutup kaçırma düşüncesi yatmaktadır.

Hocalı Kasabasında ki saldırı ve kıyım ile resmi rakamlara göre 613 savunmasız kişinin öldürülmesi, birçoğunun yaralanması ve zor şartlarda kaçmaya zorlanması bir insanlık dramı olarak karşımızda durmaktadır.

Bu durum ebetteki başta Azerbaycan olmak üzere bütün insanlık âlemi açısından dramatik bir olaydır. Bu olayın kabul edilemez olduğu başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere birçok ülke tarafından defalarca dile getirilmiş, uluslararası platformlara taşınmış, kitleler mitinglerle olayı protesto etmişlerdir.

Son yıllarda yapılan çalışmalarında tesiri ile olsa gerek, bazı ülkeler ile bir kısım uluslararası kuruluşlar olay karşısında seslerini yükseltmek noktasına gelmişlerdir. Olayın bir insanlık suçu olduğu, soykırım tanımına girdiğine dair kararlar kabul edilmesi bunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir..

(44) TBMM Başkanlığı, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 20-05-1992, Karar No: 1992/3.

(45) Mirzazade, Aydın. Garabağ Düyünü, Azerbaycan Neşriyatı, 2012, s.164.